

Neo-Oryantalizm ve Orta Doğu'yu Anlamak

H. Burç Aka *

Ensar Niřancı **

Özet

Bu makalenin amacı, büyük güçlerin Orta Doğu'daki rekabetini IşİD'in bölgedeki işlevi bağlamında anlamak, böylece bölgede yeniden şekillenmekte olan emperyalizmin zihin yapısını ortaya koymaktır. Makale, uluslararası ilişkilerin geleneksel yaklaşımlarına alternatif, ama onları tamamlayıcı bir yaklaşımla son dönem Orta Doğu'yu idrak etme gayretine katkı sunması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Orta Doğu, Neo-Oryantalizm, IşİD

Neo-Orientalism and Understanding the Middle East

Abstract

The article aims to understand the rivalries among the great powers in the Middle East with reference to ISIS, and reveal the mind configuration of imperialism in the region which has been reshaped. With an alternative but a complementary approach to the traditional IR ones, the article is of importance in that it makes a contribution to the grasping efforts of the Middle East.

Key words: The Middle East, Neo-Orientalism, ISIS

* Yardımcı Doent, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Namık Kemal Üniversitesi, hbaka@nku.edu.tr

** Profesör, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Namık Kemal Üniversitesi, enisanci@nku.edu.tr

Giriş

Muhammed Buazizi, Tunus'un kırk bin nüfuslu Sidi Buzid kasabasında yaşayan sırandan bir seyyar satıcıydı. 17 Aralık 2010'da polislin haksız muamelesini protesto etmek amacıyla, kasabanın meydanında kendisini ateşe verirken, aynı zamanda önce Tunus'ta başlayacak, akabinde Orta Doğu'nun diğer ülkelerine hızla yayılacak toplumsal ayaklanmaların fitilini ateşlediğini düşünmemiştir.

Arap Baharı olarak isimlendirilen bu toplumsal hareketler, domino etkisiyle Tunus'tan Yemen'e kadar bütün Orta Doğu ülkelerinde hızla yayılmıştır. Arap Baharı, pek çoklarına göre, Orta Doğu'daki otoriter rejimlerin sonunu getirecek ve halkların demokrasi, özgürlük, hukuk, insan hakları taleplerini karşılayan siyasal rejimlerin tesisine zemin hazırlayacaktı. Ne var ki Arap Baharı bölgeye demokrasi getir(e)mediği gibi bölgedeki siyasal ve sosyal istikrarsızlığı derinleştirdi, güç dengelerini alt üst etti.

Arap Baharı sonrası Orta Doğu'da bozulan güç dengelerinin en belirgin sonucu, büyük güçlerin bölgede paylaşım ve hâkimiyet mücadelesine girmeleridir. Tarihsel sürece baktığımızda, büyük güçlerin ne Orta Doğu'daki paylaşım ve hâkimiyet mücadeleleri ne de bu mücadelelerinde dini, etnik ve ideolojik farklılıkları istismar eden araçlara başvurmaları şaşırtıcıdır. Ancak büyük güçlerin Arap Baharı sonrası Orta Doğu'da yürüttükleri paylaşım mücadelesi, devlet-dışı aktörleri güçlendirmiş ve bazılarını askeri anlamda ulus-devletlerden daha yetkin duruma getirmiştir. (Aras, 2014, s. 11). Bunlar arasında sözde Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) en dikkat çekicisidir.

Bu makalenin amacı, büyük güçlerin Orta Doğu'daki rekabetini İŞİD'in bölgedeki işlevi bağlamında anlamak, böylece bölgede yeniden şekillenmekte olan emperyalizmin zihin yapısını ortaya koymaktır. Makale, uluslararası ilişkilerin geleneksel yaklaşımlarına alternatif, ama onları tamamlayıcı bir yaklaşımla son dönem Orta Doğu'yu idrak etme gayretine katkı sunması bakımından önem taşımaktadır.

IŞİD'in Orta Doğu'da büyük güçlerin çıkarlarına nasıl hizmet ettiği ana sorusu etrafında gelişecek makalenin birinci bölümünde Orta Doğu kavramı üzerinde durulacaktır. İkinci bölümünde neo-oryantalizmin temel yaklaşımları izah edilecektir. Üçüncü bölümde ise Batı merkezli büyük güçlerin İslam karşıtlığı üzerinden kurguladığı paylaşım savaşlarının en önemli aracı olan sözde IŞİD ele alınacaktır. Son bölümde ise IŞİD'in Batı'nın büyük çıkarlarına ne ölçüde hizmet ettiği tartışılacaktır.

1. Orta Doğu'nun Sınırları ve Özellikleri

Hamady (1970) *The Middle East: Yesterday and Today* kitabının giriş bölümünde “kumlar, develer, kervanlar, vahalar petrol, gururlu Bedeviler. Piramitler, papirüsler, Nil. İncil hikâyeleri ve kabileler. Klişeler, pek çok klişeler gibi, gerçeği örter. Batılı zihnimiz bu imajlarla doludur” diyerek Batı'nın zihin dünyasındaki Orta Doğu kavramını eleştirir. Hamady eleştirisinde haklıdır; çünkü Orta Doğu, ilk medeniyetin doğduğu yeri, uluslararası güvenliğin jeo-stratejik dengesini, petrol yataklarını, Doğu ve Batı ticaretinin kesişim noktasını işaret etmektedir. Bu nedenle, Orta Doğu imajlarla değil, gerçeklerle ele alınması gereken bir kavramdır. Öte yandan Hamady eleştirisinde haksızdır; çünkü Orta Doğu zaten Batı'nın tarifidir, haber veren bir kavram değildir. Batı'nın Orta Doğu'yu imajlar üzerinden anlaması ve anlamlandırması kaçınılmazdır.

Shimoni ve Levine (1974, s. 252) Orta Doğu için hazırladıkları sözlükte Orta Doğu'yu, Doğu Avrupa ve Akdeniz ile Rusya'nın güneyi ve Orta Asya arasındaki alan olarak tarif etmekte, kavramın büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren, bilhassa askeri amaçlı, kullanıldığını belirtmektedirler. Bu geniş aralıklı açıklama, okura Orta Doğu hakkında çok kabaca fikir veren ansiklopedik bilgidir. Zira Orta Doğu'nun hangi coğrafyaya işaret ettiğine, hangi ülkeleri kapsadığına, ne tür özellikler barındırdığına dair yapılan rafine çalışmalar bile kavramın tanımlanmasında mutabakata varamamaktadır. Kanımızca, bunun nedeni Orta Doğu'nun coğrafi olmaktan ziyade, siyasi bir kavram olmasıdır. Nitekim “Kıbrıs Adası üzerinde kurulu Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği'ne girmesiyle birlikte adanın tümüyle Avrupa'nın bir parçası olarak kabul

edilip Ortadoğu kapsamında değerlendirilmemesi” bunun en güncel delilidir (Taşlıgil & Şahin, 2011, s. 143).

Siyasi nitelikli bir kavram olan Orta Doğu'nun tanımı, sınırları ve özellikleri, büyük güçlerin stratejik yaklaşımına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Doğal olarak uluslararası sistemdeki güç dağılımındaki değişim, Orta Doğu'nun tanımını doğrudan değiştirebilmektedir. Özetle, Orta Doğu haber veren değil, büyük güçlerin stratejik aklıyla kurgulanmış bir coğrafyadır.

Alanı çalışanların bildiği üzere, Orta Doğu kavramına ilk kez Amerikalı Deniz Subayı Alfred Thayer Mahan'ın National Review dergisinin Eylül 1902 sayısında yayınlanan, The Persian Gulf and International Relations isimli eserinde rastlanılmaktadır. Davison'un (1960) aktardığına göre, Mahan Orta Doğu'nun Süveyş'ten Singapur'a kadarki deniz yolunu koruyan ara bölge olduğunu, Basra Körfezi ve çevresine tekabül ettiğini kabul etmektedir. Gazeteci Valentine Ignatius Chirol, Mahan'ın isimlendirmesini benimsemiş olacak ki 14 Ekim 1902'den itibaren Middle Eastern Question başlığı altında The Times'ta makaleler yazmış, ancak, Mahan'a kıyasla, Orta Doğu'yu daha geniş yorumlamıştır. Chirol Orta Doğu'yu İran, Basra Körfezi, Irak, Doğu Arabistan kıyıları, Afganistan'ı ve Tibet'i kapsayan coğrafya olarak düşünmüştür (Davison, 1960). Gerek Mahan'ın, gerek Chirol'un Orta Doğu'yu dönemin büyük gücü İngiltere'nin jeopolitik çıkarlarını gözetererek konumlandıkları açıktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı merkezli süper güç konumunun İngiltere'den ABD'ye geçmesiyle birlikte Orta Doğu'nun tanımı, sınırları ve özellikleri de ABD'nin jeopolitik çıkarlarına göre değişiklik göstermiştir. Örneğin Eisenhower Doktrini çerçevesinde dönemin Dışişleri Bakanı Dulles 1957'de Orta Doğu'yu Batı'da Libya, Doğu'da Pakistan, Kuzey'de Türkiye, Güney'de Arap yarımadası arasında ve onları içeren bir alan ile bunlara ek olarak Sudan ve Etiyopya tanımlamıştır. Ertesi yıl Başkan Eisenhower Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Orta Doğu'yu Mısır, Suriye, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Körfez Şeyhliklerini içeren biçimde sınırlandırmıştır (Davison, 1960). 11 Eylül sonrasında ABD'nin Orta Doğu'yu Büyük Orta

Doğu kavramıyla yeniden tanımlama girişimleri şaşırtıcı değildir. Ama dikkat çekici olan, 16 Eylül 2001'de dönemin ABD Başkanı Bush'un yaptığı konuşmada, El Kaide terör örgütüyle mücadeleyi *Haçlı Seferi* olarak görmesidir. Bush'un bu konuşması “bölgedeki güç mücadelelerinin kültürel özellikler araçsallaştırarak biçimlendirildiği” (Deniz, 2012, s. 170) gerçeğini açığa vurmaktadır. Şu husus özenle vurgulanmalıdır ki büyük güçlerin bölgedeki hegemonyaları sadece askeri kapasiteyle değil, aynı zamanda

Batı medeniyetinin üstünlüğü ve Batı'dan farklılığa olumsuz vurgu yapan oryantalist söylem, kültürel/ideolojik araçlar yoluyla sürdürülmektedir. Medya, siyasi liderlerin ve ideologların söylemleri, edebiyat, sinema gibi kültürel araçlar Batı siyasetinin ve yaşam tarzının üstünlüğünü Ortadoğu halklarına ve tüm dünyaya empoze etmektedir. Ortadoğu'nun gelişmemişliğine, Batının gelişmişliğine yapılan vurgu bu sayede kabul görmekte ve makbul olan Batılı yönetim biçimlerini bölgeye getirmek için yapılan müdahaleleri meşru kılmaktadır (Deniz, 2012, s. 170).

Orta Doğu'yu anlamak için sadece büyük güçlerin büyük amaçlarını değil, aynı zamanda amaçlarına hizmet eden yöntemler de göz önünde bulundurulmalıdır. Orta Doğu ırk, etnik köken, dil ve din açısından çoğulcu kompozisyona sahip olmasına rağmen, Soğuk Savaş döneminde *Arap*, Soğuk Savaş sonrasında *İslam* kimlikleriyle özdeşleştirilmiştir. Bu gerçek, büyük güçlerin askeri araçları yeterli görmeyip, zihin ve kimlik üzerinden hegemonyalarını sürdürdüklerini gösterir. Söz konusu strateji Arap Baharı sonrası Orta Doğu'da da değişmemiştir. Büyük güçler bölgedeki hegemonyalarını, zihin emperyalizmi temelinde kurgulamayı strateji olarak benimsemişlerdir. Stratejilerine uygun olarak bölgenin istikrarsızlık üretme potansiyelini harekete geçirmeyi amaçlamaktadırlar. Böylece bölgenin dünya güç dengesini etkileyebilecek çıktıklarına müdahale edebilecekleri yöntem ve araçları meşrulaştıracaklardır. Bu bağlamda Orta Doğu'dan Çin'e ve Hindistan'a petrol akışını, bölgedeki İslam ülkelerinin mezhepsel farklılıklara rağmen olası işbirliği girişimlerini, İsrail'e yönelebilecek tehditleri kontrol edebilecek atmosferi bölgede yaratabileceklerdir.

2. Neo-Oryantalizm

Oryantalizm “jeopolitik bilincin araştırma metinlerine, estetik, iktisat, sosyoloji, tarih, filoloji metinlerine dağılımıdır” (Said, 2012, s. 7). Söz konusu jeopolitik bilinç, Batı’nın üstün medeniyet, Doğu’nun ise aşağı toplumlar coğrafyası olduğu kabullerine dayalıdır. İki hususun altını çizmekte yarar var: Birincisi, Batı’nın üstünlüğü, Doğu ile senkronik karşılaştırmanın sonucu ortaya çıkan bir yükseklik değildir. Zira Doğu medeniyet bile sayılmadığından, Batı’nın kendine atfettiği üstünlük bir kıyaslamanın sonucu değildir. İkincisi, Doğu, Batı’nın zamana ve şartlara göre değişen yorumudur. Yani, Batı Doğu’yu kendine göre nesneleştirmektedir.

Oryantalizmin ana varsayımı şudur: Bilgi, aklın ve erdemın ürettiği güçtür. Buna bağılı olarak alt varsayımları şöyle özetlemek mümkündür: i) Batı medeniyi, Doğu gayri medeniyi temsil eder. ii) Batı insanlığın en ileri aşaması olarak merkez, Doğu çevredir. iii) Batı insanlığın en ileri aşaması olarak, akıl ve erdem bakımından kısıtlı Doğu’nun vasisidir. iv) Batı Doğu’yu modernleştirerek medenileştirebilir (Said, 2012).

Bu varsayımlardan anlaşılacağı üzere, Batı Doğu’yu tanımak yerine tanımlamayı tercih etmiş, medeniliği kendine atfetmiştir. Ayrıca, kendini merkeze koyarak, çevreyi sahip olduğu mantık ve erdemının aksine tanımlamıştır. Doğu’nun insanlığa tehdit oluşturmasını engellemek için onun üzerinde vesayet kurmayı doğal hakkı görmüştür. Bu nedendir ki Batı Doğu’nun medenileştirme çabasına hizmet eden her türlü tahakkümü meşru ve haklı görmektedir. Ancak Oryantalizmin nitelikli akademik, sanat, fikir çalışmaların ürünü olduğunu teslim etmek gerekir.

Peki ya neo-oryantalizm? 1990’lardan beri akademik ve entelektüel zeminlerde ele alınmaktadır; ancak neo-oryantalizmin 11 Eylül saldırısı sonrasında yükselişine şahit oluyoruz. Nitekim İkiz kuleler saldırısı sonrasında dönemin ABD başkanı Bush’un teröre karşı savaşı, Haçlı Seferine benzetmesi, dönemin İtalyan Başbakanı Berlusconi’nin de medeniyetlerinin üstünlüğünün bilincine varılması yönündeki demeçleri bu yükselişin en dikkat çekici siyasi örnekleridir.

Neo-oryantalizm, tıpkı öncülü gibi, tekdüze yani kendi dışında üretilen kaynaklara kapalı, toptancı, ikili mantığa dayalı, Batı’nın ahlaki ve

kültürel üstünlüğü kabulü söyleminde ortaklaşmaktadır (Behdad & Williams, 2010, s. 284). Neo-oryantalizm ile oryantallizm arasındaki esasa ilişkin en açık fark, Doğu'nun tarifinden kaynaklanmaktadır. Her ikisi de merkeze Batı'yı koyarak Doğu'yu tanımlamaktadır. Ancak oryantallizm Doğu'yu coğrafya üzerinden tanımlarken (Avrupa'nın Doğusu), neo-oryantalizm Doğu'yu belli bir kimlik (İslamiyet, Müslümanlar ve Orta Doğu) bağlamında tarif eder. Dolayısıyla, İslamiyet'e mensup insanlar, yani Müslümanlar ve onların siyasi örgütlenmelerinin yoğun olduğu Orta Doğu, neo-oryantalizmin odak noktasıdır. Kısacası, oryantallizmin Doğu üzerinden yaptığı geniş tanımı, neo-oryantalizm daraltmıştır.

Yeni çevre neden İslamiyet seçilmiştir? Çünkü Sovyetlerin çökmesi ve Marxizmin en yüksek simgesinin yıkılması, Batı'ya hem politik hem ideolojik alanlarda bir tehdit boşluğu getirmişti. Batı ve İslam'ın dünya görüşündeki ikilik bu boşlukları dolduracak kabiliyette görünmekteydi (Samiei, 2010, s. 1152). Bu boşluğu doldurmak amacıyla, Batı somut ve tehdit eden İslamiyet'i yeni çevre olarak seçmiştir. Yeni çevre, yani nesne olan İslamiyet, sadece kısıtlı değil, aynı zamanda tehdit eden bir Doğu'dur.

Neo-oryantalizm, tanımladığı Doğu'nun yani İslamiyet'in geri kalmışlığının nedenini modernleşmemelerine değil, kültürlerine bağlamaktadır. Bu oryantallizmle aralarındaki esasa ilişkin bir diğer farktır. Bernard Lewis (2004), Samuel Huntington (1996), Robert Kaplan (2000) gibi tanınmış neo-oryantalistler, İslam coğrafyasının geri kalmışlığını, mensuplarının kültürel özelliklerine ve Müslümanların zihin yapılarının şiddete eğilimli olmasına bağlamaktadırlar. Öyle ki, “yerel kültürel unsurlar, siyasi ittifakları ve düşmanlıkları, modernleşmeyi, siyasal demokratikleşmeyi, askeri stratejiyi ve etnik grupların davranışını açıklayan bağımsız değişken olarak” değerlendirilmektedir (Huntington, 1996, s. xiv).

Sadowski (1993) neo-oryantalistlerin, klasiklerin aksine, Orta Doğu'da devletleri değil, toplumları daha güçlü gördüklerini belirtir. Bunun anlamı açıktır: Orta Doğu'ya atfedilen küçümseyici ve aşağılayıcı özellikler toplumun İslam kültürüyle yoğrulmasındandır. Yani Orta Doğu'nun geri kalmışlığı, vahşiliği, şiddete olan düşkünlüğü despotik yönetimlerden ziyade modern siyasi örgütlenmeleri kabullenmeyen sözde kabileci İslam zihniyetidir.

Hellmich (2008) neo-oryantalistlerin Orta Doğu'daki hareketlerin yerel ve özel boyutlarını ihmal ederek, homojen bir İslamcı terörist düşman portresi çizme gayretinde olduklarını, bu toptancı yaklaşım nedeniyle de El Kaide, Hizbullah, IŞİD, İslami Cihat terör örgütlerinin özünde fark görmediklerini söyler. Batı bu ideolojik önyargısı nedeniyle Orta Doğu'daki yerel dinamikleri okuyamamakta ve -eğer varsa- kendisine yönelen tehdidi bizzat kendisi güçlendirmektedir. Zira şiddetin ekonomik, siyasi vb. boyutlarını görmezden gelerek, bütün radikal grupları İslamcı teröristler olarak nitelendirmek, şiddeti kontrol edilemez hale getirmektedir.

Neo-oryantalizm, Müslümanların şiddetini gerekçeden yoksun bulur ve bunun diplomasi araçları veya uzlaşısıyla durdurulamayacağını savunur (Gledhill, 2000, s. 167). Bu nedenle "Batı, etkili olacak her türlü araçla kendisini savunmalıdır" (Lewis 2004, s. xxx) ve doğal olarak büyük güçlerin Müslüman coğrafyalardaki her türlü icraatı meşru ve haklıdır.

Neo-oryantalizm, ayrıca, kullandığı araçlar bakımından, oryantalizmden ayrılmaktadır. Neo-oryantalizmin en belirgin yöntemi, tanımladığı nesneye ilişkin gerçekle örtüşmeyen kanaatleri popülerleştirmesidir. (Behdad & Williams, 2010, s. 283). Bu bağlamda hızlı ve yaygın iletişime imkân veren medya mecraları, internet, sinema ve moda popülerleştirme sürecini kolaylaştırmaktadır. Mesela, Müslümanların şiddeti, Batı mediasında *yeni barbarlık* olarak lanse edilmektedir. Yeni barbarlık, İslam ve Batı arasındaki derin kültürel ikilemin altını çizmesi bakımından, neo-oryantalizmle iç içedir (Tuastad, 2010).

Aslında neo-oryantalizmi, oryantalizmin popülerleştirilmesi olarak takdim etmek yanlış olmaz. Söz konusu popülerleştirme nedeniyle neo-oryantalizm, düşünsel arka planı güçlü olan oryantalizme kıyasla niteliksiz ama tehlikelidir. Zira İslam korkusunu (islamophobia), İslamcı terörist algısını ve negatif milliyetçiliği üretmektedir. Hele ki küreselleşme çağında kapitalizmin himayesindeki modern bilgi teknolojileri, olumsuz üretimleri tahmin edilemez düzeyde besleyebilir.

Neo-oryantalizmin diğer bir değer aracı ise üretimini ve propagandasını tanımladığı nesnenin insanlarına yaptırmasıdır (Behdad & Williams, 2010, s. 283). Batı'nın üstünlüğünü içselleştiren devşirilmiş entelektüel

Müslümanlar, Batı emperyalizminin amacını ve araçlarını meşrulaştıracak üretimi ve bunun propagandasını yapacaktır. Bu propaganda faaliyeti, self oryantalizm olarak da adlandırılmaktadır. “Self oryantalizm, Batılı değerler sistemi içinde, batıya göre ‘kendi’ni açıklayarak/temsil ederek kendi kültürünün temsilini çarpıtmaktır” (Bezci & Çiftçi, 2012, s. 143). Hamid Dabashi (2006), self oryantalistleri büyük güçlerin amaçlarına hizmet eden “komprador entelektüelleri” olarak tanımlıyor. Self oryantalistler yani komprador entelektüeller “oryantalist anlayışların ve genellemelerin mevzilenmesinde, inşasında ve tanımlanmasında önemli bir rol oynamaktadır” (Obendorf, 2006, s. 73).

3. IŞİD = Yeni Barbarlar = Müslümanlar

Ürdünlü Ebu Musab el Zerkavi tarafından 2000 yılında kurulan Tevhid ve Cihat Örgütü (TCÖ) aslında IŞİD’in ilk nüvesidir. Ekim 2004’te Zerkavi’nin kendisi ve örgütü, Usame Bin Ladin’e ve El Kaide’ye biat etmiş, TCÖ adını Irak El Kaidesi olarak değiştirmiştir. Örgüt, Zerkavi’nin öldürülmesinden sonra El Mısri liderliğinde adını Irak İslam Devleti olarak değiştirmiştir. Nihayet, Nisan 2013’te El Bağdadi liderliğinde IŞİD olarak Orta Doğu denklemindeki yerini almıştır.

IŞİD, neo-oryantalizmin yeni barbarlar tezini, ideolojisi, söylemi, imajı ve eylemleriyle tam olarak destekler bir radikal örgüttür ve Orta Doğu’yu anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. “IŞİD, sadece Irak ve Suriye’nin bazı bölümlerini kapsayan bir “İslam devleti” kurmakla kalmadı “hilafet” de ilan etti. Bu da örgütün küresel bir derdi olduğunu... gösteriyor (Çakır, 2014a). 11 Eylül’ün faili El Kaide’nin de İslam halifeliğini kurmayı ideolojisinin temeline oturttuğu düşünüldüğünde, Batı’nın IŞİD’i yeni barbar prototipi olarak algılaması ve takdim etmesi şaşırtıcı değildir. ABD eski Savunma Bakanı Chuck Hagel, IŞİD’i şöyle tarif ediyordu:

“[IŞİD militanları] Onların bir tehdit oluşturduğunu, zalim olduklarını, daha önce görmediğimiz türden bir şey olduklarını biliyoruz. Daha iyi organize olmuşlar, daha iyi finanse ediliyorlar, daha fazla kapasiteye sahipler, daha iyi yapılanmışlar. Daha önce görmediğimiz türden barbar yapıya sahip tehlikeli bir vahşet ideoloji-

sine sahipler. Bu grup, sadece terörist olmayı aşan düzeyde tehlikeli kişilerden oluşuyor. Bir ordular. Bugün Irak'ın, Suriye'nin yarısını kontrol ediyorlar. Onları ciddiye almalıyız”(Sabah, 2014).

Keza, ABD Genel Kurmay Başkanı General Dempsey de “örgütün kıyamet ideolojisine bağlı bir stratejik vizyonla hareket ettiğini ve er ya da geç yenilgiye uğratılması gerektiğini” (Hürriyet, 2014) ifade ederken, cihatçı İslam halifeliği vizyonunun Ortadoğu'nun çehresini temelden değiştireceğini ve pek çok yönden tehdit edici bir güvenlik ortamı yaratacağını ileri sürmüştü.

İŞİD'in mezhepçi söylemi, Şii Müslümanları dışlamakla kalmayıp, aynı zamanda kendisine biat etmeyen Sünni Müslümanları tekfir yöntemiyle kâfir ilan etmektedir. Şii veya tekfir ilan ettiği Sünni Müslümanların akıbeti ölümdür. Bu söylemin İslam dünyasında taraftar bulmadığı açıktır; ancak İŞİD'in söylemi Batı dünyasında “İslamcıların gerçek yüzü budur” propagandasını kolaylaştırmaktadır.

Öte yandan İŞİD'in evrensel hilafet iddiası da hakkında konuşulmaya değer. İŞİD egemenlik kurmak istediği toprakları gösteren bir harita belirlemiştir. Buna göre İslam Devleti, Hindistan'dan Emeviler dönemi İspanyasına kadar çok geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır ki bu sınırlar İslamiyet'in egemenliğine girmiş en geniş topraklardır. İŞİD'in cihatçı radikal grup olarak idealize ettiği haritanın Batı toplumları ve devletleri nezdinde ciddi korkuya yol açtığını tahmin etmek zor değildir.

İŞİD'in kendini İslam devleti olarak takdim etmesi, bayrağında Hz. Muhammed'in mührünü kullanması, halifelik makamını ihdas etmesi Batı'nın zihin dünyasındaki yeni barbarların Müslümanlar olduğu algısını pekiştiricidir. Ayrıca, İŞİD'in Amerikalı gazeteciler James Foley ve Steven Sotloff'un başlarını keserek katletmesi Müslümanların barbar imajını keskinleştirmektedir. Bu noktada Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in o cinayetlerin Oxford İngilizcesi konuşan kişilerce işlenmesinin Batı'da yaşayan Müslümanları müşkül duruma sokacağı tespiti haklıdır (Çakır, 2014b). İŞİD “açıklamalarını farklı dillerde yapmaktadır. Diğer örgütler gibi sadece Arapça konuşmak yerine, militanları videolarda İngilizce ve

Fransızca açıklamalar da yapmaktadır” (Cülük, 2015). Böylece Batı toplumları içlerine kadar girdiğine inandırıldığı vahşi Müslüman barbarlar sorununa karşı sadece hukuki değil, siyasi, sosyal her türlü çözümü meşru görecekle ve destekleyeceklerdir.

IŞİD militanlarının siyah elbiseli, uzun sakallı, silahlı ve insan katleden resim vermeleri, Müslümanların kültürel olarak şiddet eğilimli olduğu varsayımını tamamlayıcı nitelikte bir imajdır. Ayrıca “IŞİD çok sayıda yabancı savaşçıyı bünyesinde bulunduran, etnik açıdan çok uluslu, fikri açıdan ise tek tipçi katı bir anlayışa sahip bir yapıdır” (Gürler & Özdemir, 2014, s. 147). IŞİD militanlarının çok uluslu olması, vahşet düzeyini aşan terör sorununun belli bir etnik yapıdan değil, İslam öğretisinden kaynaklandığını Batılı zihinlere kazımaktadır.

IŞİD’in eylem türleri ve eylemlerinin vahşeti, Batı toplumlarını İslami terörün diplomasi ve uzlaşma yoluyla bertaraf edilemeyeceğine dair son derece ikna edici iletişim çıktılarınıdır. “IŞİD düşmanlarını dehşete düşürmek için, kafa kesme, çarmıha germe, işkence, tecavüz, kız kaçırma ve toplu katliam içeren ve daha sonra bunları dünya gösterdiği pek çok kıyım eylemi yapmaktadır” (Karakoç, 2014, s. 599). Bu eylemler arasında kafa kesme ile çarmıha germenin üzerinde durmak gerekir. Kafa kesme, Batı toplumlarını dehşete sokacak bir eylem olmakla beraber, Şii Müslümanlar arasında travmaya yol açtığı muhakkaktır. Bu kıyım türü, Şiilere Kerbelâ’da Hz. Hüseyin’in kafasının kesilerek öldürülmesini hatırlatmaktadır. Ayrıca, IŞİD’in bazı ölüm cezalarını çarmıha gererek gerçekleştirmesi ise Hıristiyanların Hz İsa’ya olan hassasiyetlerini hiçe saymaktadır.

Resim 1: İŞİD Militanı ve Gazeteci James Foley

Kaynak: The Daily Mirror, 21 Ağustos 2014.

İŞİD'in vahşet sınırlarını aşan eylemlerini, sosyal medya mecralarında paylaşmasının nedeni, kendisine karşı olanları korkutmak ve yıldırım olarak düşünülebilir.

Lakin aynı görüntülerin savaşa taraf olan veya savaşın dışındaki üçüncü taraflar açısından farklı bir algı yarattığını görmekteyiz. Gerek rejim yanlısı gerekse de Hizbullah yanlısı "Facebook" sayfalarında aynı videolar bu kez farklı motivasyonlarla paylaşılmakta ve var olan savaşın bir ölüm-kalım savaşı olduğunun ve "tekcircilerin" eline düşmektense ölmenin daha iyi olduğunun vurgusu yapılmaktadır (Gürler & Özdemir, 2014, s.139).

İŞİD'in uyguladığı vahşeti sosyal medya üzerinden sistematik biçimde paylaşması sadece Batı'da korkuya değil, aynı zamanda Şii ve Sünni Müslümanlar arasında kalıcı kırılmaların açılmasına hizmet etmektedir. Elbette, Müslüman dünyasında henüz kapanmayan yaralara bir yenisinin

eklenmesi, Orta Doğu'daki istikrarsızlığı sürdürülebilir kılmaya yarayacaktır.

IŞİD, teoride ve uygulamada, neo-oryantalizmin işlediği yeni barbar Müslümanlar algısını, gerçekte örtüştürme işlevi görmektedir. İlkın, IŞİD terör sorununun, ekonomik veya siyasi değil, İslami zihin yapısından kaynakladığı algısını vermektedir. Böylece İslam kültürünün terörizmi beslediği yargısı kuvvetlendirilmektedir. İkincisi, IŞİD neo-oryantalistlerin bütün Müslümanlar terörist değildir, ama bütün teröristler Müslümandır yaklaşımını boşa çıkarmayacak bir strateji izlemektedir. IŞİD'in her türlü izahtan yoksun uyguladığı vahşet ve yaydığı sınır ötesi dehşet, Batı toplumlarının, İslami coğrafyasına yönelik her türlü dış ve güvenlik politikalarını makul görmelerini sağlamaktadır. Örneğin ABD ve AB ülkelerinin, kendi değerlerinden olan demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü Mısır darbesinde görmezden gelen ikiyüzlü tutumu Batı toplumlarında sorun edilmemiştir. Son olarak, Sünni İslam yorumunu temessül ve temsil ettiği iddiası nedeniyle, IŞİD'in Şii – Sünni çatışmasını derinleştirdiğini söyleyebiliriz.

IŞİD kullandığı araçlar bakımından da neo-oryantalizmin araçlarıyla uyum içindedir. İslamiyet'in en radikal yorumunu iletişim teknolojilerini kullanarak popülerleştirmekte ve böylece İslam korkusunu (islamophobia) derinleştirmektedir. IŞİD aynı zamanda self oryantalist bir örgüttür, çünkü fikirde ve eylemde İslamiyet'in küresel düzeydeki temsilcisi olduğunu iddia etse de yöntemleri, taktikleri ve araçlarıyla gayet modernidir. Bu çelişkisiyle Batı'nın üstün, İslamiyet'in vahşi olduğu algısının yerleşmesine bizzat katkı vermektedir.

4. Orta Doğu'yu Anlamak

Arap Baharı sonrasında Orta Doğu, büyük güçlerin paylaşım savaşı yürüttükleri rekabet alanıdır. Bu mücadelenin doğal sonuçlarından biri Orta Doğu'nun yeniden tanımlanması ve tasarlanması olacaktır. Ancak paylaşım savaşı halen sürmektedir, dolayısıyla büyük güçlerin Orta Doğu üzerinde uzlaşacakları güne kadar bölgenin istikrarsızlığının devam etmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda IŞİD büyük güçlerin bölgeye ilişkin

sömürgeci projelerini meşrulaştırma işlevi görmektedir. Nitekim IŞİD’i, dolayısıyla İslamı, terörizmle yaftalamak “sömürgeci ekonomik ve siyasi projeleri meşrulaştıran güçlü icatlar olarak hizmet etmektedir” (Tuastad, 2010, s. 592).

Büyük güçlerin çıkarı gereği, devam etmesi gereken Orta Doğu istikrarsızlığında en önemli konu petrol kaynaklarını yönetmektir. Bu konuda Noam Chomsky şunları söylemektedir:

Kim bu bölgeyi kontrol ederse yalnızca muazzam bir zenginliğe erişmekle kalmaz, fakat aynı zamanda dünya işlerinde çok güçlü bir etkiye sahip olur. Çünkü enerji kaynaklarının kontrolü, dünya işlerinde çok güçlü bir maniveladır... Temel ilke Batı'nın (öncelikle ABD demektir) bu bölgede olup bitenleri kontrol etmesi demektir. (Chomsky, 2007, s. 325).

Bu açıdan, büyük güçlerin Orta Doğu petrol akışını yönetme arzusu, kavganın özünü oluşturmaktadır. Çin bölge petrolüne en çok ihtiyaç duyan ve büyük güçlere alternatif güçtür. Dolayısıyla IŞİD’in Suriye ve Irak’taki petrol rafinerilerini ele geçirmesi ve buralarda yaptığı illegal petrol satışı, Arap Baharı öncesi Orta Doğu’dan yapılan petrol arz planlarının fiilen sekteye uğratılması demektir. Bu durum Batı merkezli büyük güçlerin çıkarlarıyla örtüşmektedir.

Aynı derecede önemli bir konu ise İsrail’in güvenliğidir. İsrail, Orta Doğu’da yer almasına rağmen, değerler itibariyle Batı’da yer alan bir ülke olarak kabul edilmektedir. IŞİD, Suriye ve Irak’ta geniş bir alanı kontrolü altına almış, böylece bölgesel güç olan İran’ın güvenlik paradigmasında önemli yer tutan Suriye - İran Şii koridorunu bozmuştur.

IŞİD Suriye’deki iç savaşta diğer muhalif unsurlarla çatışmaktadır. Bunlar arasında Nusra Cephesi, İslami Cephe, Mücahitler Ordusu, gibi İslamcı muhalif gruplar da vardır. Tarih bize iç savaşlarda İslamcı grupların birbirleriyle çatışmaya girmesinin şaşırtıcı olmadığını göstermektedir. Örneğin, Cezayir İç Savaşı’nda Silahlı İslami Grup hareketi, bugün Suriye’de IŞİD’in diğer muhalif gruplarla yaşadıklarına benzer bir süreci Cezayir’de yaşamış ve merkezi hükümetten ziyade diğer muhalif İslamcı gruplarla çatışmaya girmiştir (Zelin, 2014). Bu durum belli bir dönem Ce-

zayir statükosuna yaramıştır. Keza, IŞİD'in El Kaideci Nusra Cephesi ve İslami Cephe ile çatışmalara girmesi, Esat rejiminin, enerjisi bölünmüş isyancı gruplar sayesinde varlığını sürdürmesine yaramaktadır.

Şii koridorunun kırılması ve Esad rejiminin tehdit oluşturmayacak biçimde istikrarsızlık ortamında varlığını sürdürmesi İsrail'in güvenliği açısından önemli bir kazanımdır. İsrail için İran birinci derece güvenlik tehdididir. Nitekim İsrail Başbakanı Netanyahu 29 Eylül 2014'te BM Genel Kurulu'nda İran'ı IŞİD'den daha büyük tehdit olarak tanımlamıştır.

Amerikalı neo-muhafazakârlar, İran'ın, Orta Doğu ve İsrail için güvenlik tehdidi oluşturduğu iddiasını paylaşmaktadır.

IŞİD çok saldırgan bir ideolojiye sahip maceracılar tarafından oluşan bir grup. Stratejik ve sürekli bir realite olmalarından önce pek çok yeri daha ele geçirmeleri gerekiyor. Öte yandan İran ise yeni uluslararası sınırlar çizildiğinde kaçınılmaz olarak gerçekleşecek olan Orta Doğu'yu yeniden inşa etmede eski Pers İmparatorluğunu bu defasında Şia etiketiyle ihya etme şansına sahip. Ve bu İran'ı stratejik bakış açısından çok güçlü bir seviyeye taşıyor (Kissinger, 2014).

Yeni Orta Doğu yapılanmasında, İsrail'in güvenliği için bağımsız Kürt devletinin kurulması cazip bir seçenek olarak masada durmaktadır. Nitekim Kürtler ABD medyasında yükselen aktör olarak değerlendirilmekte ve “Orta Doğu'da meydana gelen şartların ve değişikliklerin, ABD'nin Türkiye ve Suudi Arabistan gibi geleneksel müttefiklerinden daha iyi bir bölgesel müttefik bulması gerektiğini ortaya koyduğunu belirtmektedir” (Karakoç, 2014, s. 605). IŞİD'in Kobani'yi işgal etmesinden sonra bölgedeki Kürt unsurların ortaklaşa olarak bir tür kurtuluş savaşı vermeleri Kürt devletinin kurulmasında ihtiyaç duyulan ulusal hikâyenin yazılması sağlanmaktadır.

İlk bakışta çelişkili görünmekle birlikte, IŞİD'in İran'ı Batı merkeziyle daha fazla temas kurmaya teşvik ettiğini düşünebiliriz. Zira İran ABD'nin Suriye politikasına karşı olmasına rağmen, uluslararası toplumu IŞİD'e karşı işbirliğine çağırdı. Hiç de alışılmadık biçimde İran, Suudi Arabistan ile iletişim kurmakta ve ABD'nin Irak'taki girişimlerini engellemektedir. Dahası İran, bölgesel Kürt hükümetine lojistik desteği vermiş ve ABD

ile paralel olarak Ağustos 2014'te Irak Başbakanı Şii Maliki'den desteğini çekmiştir.

Orta Doğu'nun yeniden tanımlanması ve tasarlanması sürecinde İslamiyet'in paratoner vazifesi göreceği anlaşılıyor. Bunun anlamı, İslam dünyasının kaderinin büyük güçler tarafından çizilmesidir. Bu fasit daireden çıkış var mıdır? Öncelikle Batı zihin dünyasına zerk edilen “ana rahmine terörist olarak düşen Müslüman” algısının üstesinden gelecek vizyonun oluşturulması gerekir. Bunun için geçmişten gelen duygusal kopuşlara değil, geleceğin kazanılmasına yönelik ortaklaşmalara odaklanılmalıdır. Aksi halde, 21. yüzyılda İslamiyet ve Orta Doğu çevre kalmaya devam edecek ve asla merkez olamayacaktır.

Sonuç

Bu makale Orta Doğu'daki gelişmelerin anlaşılmasını ve anlamlandırılmasını amaçlamıştır. Zira neden – sonuç ilişkisi çerçevesinde bakıldığında büyük resmin kaçırıldığını düşünmekteyiz. Evet, IŞİD vahşi bir terör örgütüdür; ancak bilindiği kadarıyla daha önce hiçbir örgütün sahip olmadığı kurmay ve ekonomi aklıyla hareket etmektedir. IŞİD'in bu özellikleri sıradanlaştırılmaz. Bir tarafta Suriye'de yaşanan insanlık trajedisinin devamına göz yumulmasına, diğer tarafta Müslümanlara son derece yabancı fikir ve uygulamaları gerçekleştiren IŞİD'in bölgedeki rolüne kafa yorulmalıdır.

Elbette, İran – Suudi Arabistan ekseninde yürüyen Şii – Sünni çatışmasının, Kürt – Arap geriliminin, Türkiye – Mısır soğukluğunun büyük güçlerin Orta Doğu stratejilerini kolaylaştıran iç kaynaklı istikrarsızlıklardır. Ancak IŞİD'in ideolojisi, söylemi, imajı ve eylemleriyle, tanımlanacak ve tasarlanacak yeni Orta Doğu'da İslam dünyasının büyük güçlerin vesayetine mahkûm kalmasına hayati katkı sunmaktadır.

Orta Doğu'nun büyük güçler tarafından yeniden tanımlanma ve tasarlanma kısılcısından kurtulmasının bölge barışı açısından elzemdir. Bu bağlamda, bölgenin kendi kaderini çizmesini mümkün kılacak siyasi, ekonomik, sosyal yapı modellerine odaklanan bilimsel çalışmaların teşvik edilmesi gerekir.

Kaynakça

- Aras, B. (2014). *Arap baharı sonrası jeopolitik, İŞİD ve Türkiye*. Ortadoğu Analiz, 6 (65), 10-13.
- Behdad, A. & Williams, J. (2010). *Neo-Orientalism*. In B. T. Edwards & D. P. Gaonkar (Eds.), *Globalising American studies* (p. 283 -299.) Chicago: University of Chicago Press.
- Bezci, B & Çiftçi Y. (2012). *Self Oryantalizm: İçimizdeki modernite ve/veya içselleştirdiğimiz modernleşme*. Akademik İncelemeler Dergisi, 7(1), 139 - 166.
- Chomsky, N. (2003). *Amerika Müdahaleciliği*, İstanbul: Toplum Yayınları.
- Cülük, A. (2015). *İŞİD'in dünden bugüne gelişimi ve geçirdiği dönüşüm*. Akademik Perspektif. Erişim <http://akademikperspektif.com/2015/01/21/isidin-dunden-bugune-gelisimi-ve-gecirdigi-donusum/>
- Çakır R. (2014a). *İŞİD'i anlamak*. Vatan Gazetesi, 18 Ağustos. Erişim <http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-669248-yazar-yazisi-isid-i-anlamak/>
- Çakır, R. (2014b). *Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'le Selefilik, İŞİD ve Türkiye üzerine söyleşi*, 6 Aralık. Erişim <http://rusencakir.com/Diyanet-Isleri-Baskani-Mehmet-Gormezle-Selefilik-ISID-ve-Turkiye-uzerine-soylesi-tam-metin/3016>
- Dabashi, H. (2006). *Native informers and the making of the American empire*. Al Ahram, 797. Erişim <http://weekly.ahram.org.eg/2006/797/special.htm>
- Davison, R. H. (1960). *Where is the Middle East?*, *Foreign Affairs*. Erişim <http://www.foreignaffairs.com/articles/71575/roderic-h-davison/where-is-the-middle-east>
- Deniz, Ş. (2012). *Ortadoğu'nun yeniden inşasının yapı bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi üzerine bir analiz*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (20), 168 – 183.
- Gledhill, J. (2000). *Power and its Disguises. Anthropological Perspectives on Politics*, London: Pluto Press.
- Gürler, R. T. & Özdemir, Ö. B. (2014). *El Kaide'den post-Kaide'ye dönüşüm: İŞİD*. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 1 (1), 113 -155.
- Hamady, S. (1970). Introduction. In D. W. Miller & C. D. Moore (Eds), *The Middle East: Yesterday and Today* (xv - xx) Bantham: Bantham Pathfinder Book.
- Hellmich, C. (2008). *Creating the ideology of al Qaeda: from hypocrites to Salafi-Jihadists*. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31(2), 111–24.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.

- Hurriyet Gazetesi, İŞİD Suriye’de de vurulmalı. 23 Ağustos 2014. Erişim <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/27058244.asp>
- Kaplan, R. (2000). *The coming of anarchy*. New York: Random House.
- Karakoç. J. (2014). *The Failure of Indirect Orientalism: Islamic State*. Critique: Journal of Socialist Theory, 42 (4), 597- 606.
- Kissinger, H. (2014). *Henry Kissinger’s thoughts on the Islamic State, Ukraine and world order*. National Public Radio, 06 Eylül. Erişim <http://www.npr.org/2014/09/06/346114326/henry-kissingers-thoughts-on-the-islamic-state-ukraine-and-world-order>
- Lewis, B. (2004). *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*. London: Phoenix.
- Obendorf, S. B. (2006). Sexing up the international. Ph.D. Thesis. Department of Political Science. The University of Melbourne.
- Sabah Gazetesi, *Chuck Hagel: Hedef İŞİD’i geriletmek ve yok etmek*. 04 Eylül 2014. Erişim <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/09/04/chuck-hagel-hedef-isisi-geriletmek-ve-yok-etmek>
- Sadowski, Y. (1993). *The new Orientalism and the democracy debate*. Middle East Report, 183, 14–21 + 40.
- Said, E. W. (2012). *Şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Samiei, M. (2010). *Neo-Orientalism? The relationship between the West and Islam in our globalised world*. Third World Quarterly, 31 (7): 1145-1160.
- Shimoni, Y & Levine, E. (Ed.). (1974). *Political dictionary of the Middle East in the 20th century*. New York: Quadrangle.
- Taşlıgil, N. & Güven Ş. (2011). *Ortadoğu kavramı ve Türkiye’de Ortadoğu coğrafyası ile ilgili bir literatür çalışması*. Akademik Ortadoğu, 6 (1), 141 – 157.
- Tuastad, D. (2003). *Neo-Orientalism and the new barbarism thesis: aspects of symbolic violence in the Middle East conflict(s)*. Third World Quarterly, 24(4), 591–9.
- Zelin, A. Y. (2014). Al-Qaeda disaffiliates with the Islamic State of Iraq and al-Sham. The Washington Institute, 4 Şubat. Erişim <http://www.washingtoninstitute.org/policyanalysis/view/al-qaeda-disaffiliates-with-the-islamic-state-of-iraq-and-al-sham>